

Arrie kyrka

Lunds stift

Fasad mot sydöst.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2019-11-25

jais
arkitekter
—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Arrie kyrka

Vellinge-Månstorp församling, Skytts kontrakt, Lunds stift
Arrie socken, Arrie40:1, Vellinge kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Från sydväst. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Arrie ligger på Söderslätt i sydvästra Skåne. Slättbygden har Sveriges bästa åkerjord. De goda förutsättningarna för odling gjorde området attraktivt redan under förhistorisk tid. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Under 1100-talet bildades socknarna och flera romanska kyrkor byggdes i området. Socknarna var små och kyrkorna ligger tätt, vilket tyder på stor befolkning.

Namnet Arrie nämns skriftligt första gången på 1100-talet. På en karta från 1703 syns kyrkan mitt i byn omgiven av en rundby med 15-20 gårdar och enstaka gatehus. Den fyrålgade prästgården låg direkt norr om kyrkan.

Byn var omgiven av odlingsmark indelad i en mängd smala tegar. Vid enskiftet i början av 1800-talet omvandlades landskapet. Jorden sammanfördes i större enheter

och flera gårdar flyttades ut från bykärnan. Gatehus för hantverkare och arbetare byggdes i byn efterhand istället för gårdarna. Ett skolhus uppfördes 1846 i kyrkogårdens gräns. Kontinentalbanan, järnvägen mellan Malmö-Trelleborg, med station i Arrie startade 1898. Med järnvägen expanderade samhället med nya verksamheter och bostäder i tidstypisk tegelarkitektur. En ny folkskola uppfördes 1905 en bit norr om kyrkan. Järnvägen lades ner på 1970-talet men återupptogs 2015, dock utan station i Arrie. Med jordbrukets rationalisering minskade befolkningen. På senare år har befolkningen åter ökat och byn är en pendlingsort till Malmö. Byn utökades med en del villor på 1970-talet och framåt. Stationsbyggnaden och de två äldre skolorna finns kvar.

Kyrkan ligger mitt i den gamla byn. Utmed den slingrande bygatan finns några gatehus och före detta gårdar. En trelängad gård ligger kvar på samma plats som före skiftet. Direkt norr om kyrkan ligger prästgården från 1800-talet, i söder i kyrkogårdens gräns den första folkskolan. Mot väster finns kyrkans parkering och en allékantad väg till kyrkan. Den utvidgade kyrkogården i öster gränsar mot backig jordbruksmark.

Kyrkobyggnaden

Den nuvarande kyrkan från 1890 föregicks av en medeltida kyrka från 1100-talet. Den äldre kyrkan hade långhus, kor och absid. På 1400-talet fick den ett torn samt ett vapenhus framför södra ingången. Inne i kyrkan slogs valv. Troligen under 1500-talet revs absiden och koret fick en rak avslutning. På 1740-talet uppfördes en läktare med en barriär med apostlamålningar, vilka finns i den nuvarande kyrkan. På 1840-talet flyttades ingången från vapenhuset i söder till en ingång i tornet i väster och ett nytt fönster togs upp i tornet.

Kyrkan blev under andra hälften av 1800-talet för liten för den växande befolkningen. Den behövde renoveras på grund av bland annat fukt och dåliga takstolar. Den gamla kyrkan beskrevs av Kulturen i Lunds grundare Georg Karlin 1888. Kyrkan var byggd av kalkstensflis och hade trappstegsgavlar med blinderingar och rundbågsfriser. Taket på långhus och kor var blytäckat. Karlin ansåg kyrkan tillräckligt stor för församlingen. Församlingen ansökte om rivning. Vitterhetsakademien motsatte sig detta eftersom många medeltida kyrkor redan rivits. Kungliga Maj:t gav dock tillstånd för rivning av kyrkan som genomfördes 1889 förutom nedre delen av tornet. Bland annat predikstolen, en klocka och dopfunten flyttades över till nya kyrkan.

Den nya kyrkan ritades 1887 av Salomon Sörensen (1856-1937). Han ritade också de närbelägna kyrkorna i Mellan-Grevie och Östra-Grevie, numera i samma församling som Arrie. Sörensen var stadsarkitekt i Malmö 1894-1924 och har ritat flera offentliga byggnader såsom banker, sjukhus och skolor.

Kyrkan uppfördes 1890 på samma plats som den gamla legat men gjordes större. Församlingen önskade att den nya kyrkan skulle likna den gamla. Den försågs därför med lägre och smalare kor, trappstegsgavlar och blinderingar samt putsades. Taken täcktes av skiffer. Väggarna målades interiört med kvadermålning, inredningen målades i ekådring.

Nedan följer ett urval av renoveringar från underhållsplanen.

1963 byttes det mönsterlagda skiffertaket till koppartak efter förslag av Eiler Græbe. Strävpelarna och trappgavlarnas tinnar avtäcktes med betongplattor.

Under 1960-talet målades kyrkan med först plastfärg och sedan alkydfärg vilket orsakade stora skador på fasaden. 1970 putsades kyrkan om och målades med silikatfärg. Trappgavlar, strävpelare och fönsterfall fick plåtbeslagning. 1972 målades interiören om med moderna färgtyper. Kyrkan har haft stora problem med fukt och angrepp av skadedjur på inredningen. Kvadermålningen behölls men målades i ljusare grå och beige toner med vit fog. Tidigare var det röda fogar. Ny nummertavla gjordes.

2002-2003 dränerades runt kyrkan på grund av fuktproblem och nya trägolv som lackades lades under bänkkvarteren.

2008 renoverades exteriört efter förslag av Hegelund & Marsvik Arkitekter. Fasaden lågtrycksvåtblästrades, putsades om och målades med KC-färg. Linoljefärg användes till fönster och luckor.

Exteriör

Kyrkan från 1890 består av långhus med ett lägre och smalare kor i öster samt ett kvadratisk torn i väster. Fasaden är vitputsad och artikuleras med trappstegsgavlar, blinderingsnischer, gesimser och strävpelare. Taket är täckt med koppar.

Kyrkans tegelmurar är slätputsade och målade med KC-färg. Sockeln är klädd med lågerhuggen brun kalksten. Fasaden indelas vertikalt med strävpelare, mellan fönstren och i hörnen. Horisontellt finns en bred gördelgesims som sammanfaller med fönstrens solbänkar. Strävpelare och gördelgesims är avtäckta med gröngrå målad plåt. En övre profilerad gesims markerar även fönstrens spetsbågiga form. Takgesimsen på långhus och kor har sågtandsskift och profilerade listverk. Samtliga gavlar har trappsteg med tinnar avtäckta med koppar. Gavlarna är försedda med höga smala spetsbågiga blinderingar.

Kyrkans gjutjärnsfönster sitter mestadels i spetsbågiga nischer. Långhusets fönster är

indelade med två spetsbågiga öppningar och ett runt inom en spetsbågig nisch med två språng. Gjutjärnsfönstren är småspröjsade och målade grågröna på utsidan.

Solbänkarna är klädda med gröngrå målad stålplåt.

Tornet har två små spetsbågiga fönster i bottenvåningen, stora runda cementgjutna fönster i sexpassform på andra våningen samt spetsbågiga dubbla ljudöppningar med brädluckor i tre väderstreck i klockvåningen.

Fasad mot väster.

Portal i väster.

Fönster i långhuset

Kyrkan har två ingångar, huvudingång i tornet i väster och ingång till sakristian i öster. Huvudingången är en spetsbågig flersprångig perspektivportal. Den omges av ett utskjutande fasadparti med låga strävpelare och överst en trappgavel. Pardörren är klädd med pärlspontpanel av ek och har kraftiga smidda beslag. I tympanon står att kyrkan är byggd 1890. Östportalen är en mindre variant av västportalen.

Samtliga tak är sadeltak täckta med kopparplåt i skivtäckning. Skiffertaket togs bort på 1960-talet. Hängrännorna är av koppar medan stuprören är av svart plåt.

Interiör

Vapenhuset i tornet har högt i tak och ljus från två mindre fönster i söder. På golvet ligger ursprungliga svarta och beige cementplattor i diagonalt mönster. Väggarna är putsade och vitmålade med alltför tät färg som flagnat. Taket är ett brunmålat kassettak av trä. Två grå ramverksdörrar i norr leder till torntrappa och till elcentral under trappan. Dörrarna har tidigare varit ekådrade som alla övriga snickerier. Mot söderväggen står två gravstenar från 1700-talet som legat i golvet i den gamla kyrkan. Vapenhuset är möblerat med äldre bänk, bord för broschyrer och ursprungliga klädhängare med järnkrokar på bräda på väggen. En oljemålning på väggen visar den gamla kyrkan, skolorna och prästgården.

En ekådrad pardörr av ramverk och fyllningar leder till kyrkan.

Kyrkorummet består av ett enskeppigt långhus och ett upphöjt smalare kor i öster och en orgelläktare i väster. Slutna ekådrade bänkar med trappgavlar står på ömse sidor om mittgången i långhuset. Bänkarna går ut till ytterväggen och står även under orgelläktaren. Långhuset är välvt med tre stycken spetsbågiga vita kryssvalv. Ribborna med kvadratisk snitt vilar på tresprångiga pilastrar med kapital med dekorativt mönster. I taket hänger två kristallkronor och på väggarna hänger mässingslampetter. De höga smala fönstren sitter högt. Fönsterbänkarna sluttar kraftigt.

Väggarna är målade med imiterade kvaderstenar i olika gråbeige toner med vit fog. Golvet är belagt med cementmosaikplattor i svart och beige med diagonalt mönster. Längs bänkarna går en bård med löpande hund. Under bänkkvarteren ligger lackat furugolv. Predikstolen och ett digitalpiano står i sydöst. Dopfont och dopaltare med pietà-skulptur står i nordöst.

Långhuset mot koret i öster.

Triumfbågen mellan långhus och kor är spetsbågig. Koret är upphöjt två steg av kalksten. I koret ligger plattor av mönsterlagd cementmosaik i svart och grått och med bård längs kanterna. Koret är välvt med ett kryssvalv lika de i långhuset fast lägre. Koret upptas av altaruppsatsen innanför altarringen samt en ljusbärare och några stolar. Altaruppsatsen är hopbyggd med altarskranket med två infällda dörrar mot sakristian. Skranket av ramverk och profilerade fyllningar har i ovkant en diamantbård och krenelering. Innanför altarringen ligger brädgolv täckt av en matta.

Den lilla smala sakristian finns bakom altaruppsatsen. Textil- och värdeskåp inryms i sakristian. Golvet är belagt med utbytt lackat furugolv.

Orgelläktaren med genombrutet räcke av ekådringsmålat trä bärs av fyra pelare med kapitäl och baser. Under läktaren hänger på väggen målningarna från 1700-talet tillhörande läktaren i den gamla kyrkan.

Långhuset mot orgelläktaren i väster.

Tornets övre våningar nås från vapenhuset via en trappa. En lucka i taket på andra våningen leder till klockvåningen på tredje våningen med brädgolv, putsade vitmålade väggar och bjälklag av fur i taket. Klockbocken är av återanvänt kraftigt ekvirke med flera tidigare urtag. En ställucka leder ut till kyrkvinden.

Takstolen av bilad furu består av sparrar, hanband, tassar och stödben på dubbla remstycken samt saxsparrar på cirka varannan takstol. Valven är isolerade med mineralull.

Inredning och inventarier

Altaret av ekådrat trä från 1890 är ritat av arkitekt Salomon Sörensen. En tjock skiva vilar i framkant på två pelare med tärningskapitäl och räfflade pilastrar i bakkant.

Dopaltare av målad spånskiva och dekorerat av tidigare prästen Ernst Frostin.

Altaruppsatsen av ekådrat trä från 1890 är ritad av arkitekt Salomon Sörensen. En hög

trappgavel i mitten omger en spetsbågig grön nisch. Framför nischen står en kopia av Thorvaldsens Jesus. Originalen finns i Vor Frue kirke i Köpenhamn. Kopian är av metall målad i terracottafärg. Den högre trappgaveln omges av två lägre partier med fyllningar med dekorerad av tre och fyrpass och i ovankant krennelering.

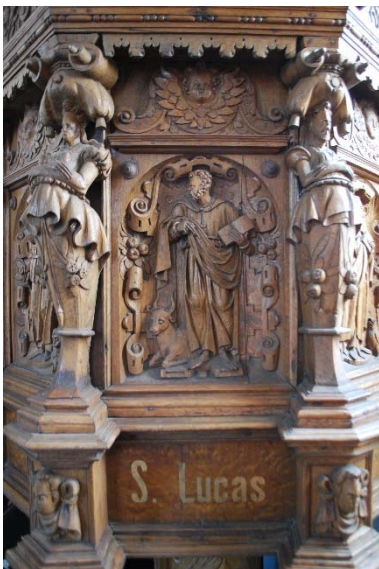
Altarringen av ekådrat trä från 1890 är ritad av arkitekt Salomon Sörensen. Räcket består av tre raka sidor med räfflade firsidiga pelare i hörnen. Mellan pelarna finns kolonetter med tärningskapitäl. Tidigare fanns två grindar men nu istället två öppningar. Knä- och handfall är klädda med röd sammet.

Dopfunten med baldakin är av rikt skulpterad ek från omkring 1600. Överflyttad från den gamla kyrkan. Den åttkantiga cuppan bärs av karyatider. Två av de åtta karyatiderna saknas. Färgen på dopfunten togs bort och gjordes trären vid flytten till den nya kyrkan. Cuppens sidor har reliefer med kvinnofigurer. Funten står på en senare gjord fotplatta.

Predikstolen av rikt snidad ek är från 1600-talet. Den tidigare målade predikstolen gjordes trären vid flytten från den gamla kyrkan till den nya. Korgens sidor avbildar apostlarna med sina attribut. Hörnen markeras av snidade mans- och kvinnofigurer. Trappa, fot och baldakin är förmodligen från 1890.

Dopfunten.

Predikstolen, detalj

Altaruppsatsen.

Bänkinredningen är sluten av ekådrat trä från 1890 och ritad av arkitekt Salomon Sörensen. Gavlarna avslutas med trappstegsgavlar och är dekorerade med trepass. Dörrar och gavlar har samma profilerade fyllningar som skranket mellan kor och sakristia. Dörrarna har i övre delen en tandsnittsfris. En siffra med bänkens nummer är målad på psalmbokshyllan.

Orgeln från 1890 är tillverkad av S. Molander i Göteborg. Fasaden av ekådrat trä är indelad i tre partier med det mittersta framskjutet och högre. Varje parti är indelat i två spetsbågiga fält som bärs av kolonner med bladkapitäl. Överst finns en krenelering. Fasaden är ritad av Salomon Sörensen.

Storklockan är gjuten 1889 av K G Bergholtz i Stockholm. Klockan pryds av bland annat inskriptioner, bårder samt Oscar II:s profil. *Lillklockan* är gjuten 1594 av Borchart i Köpenhamn. Klockan pryds av dekorbårder och inskriptioner. Klockstolen av ek är gjord av återanvänt virke.

Övrigt

Delar från ett altarskåp från 1510-20-talet, med bland annat Pietà-skulptur och en figurrelief med Kristus inför Pilatus. Bemålningen är inte medeltida.

Kyrkogården

Historia

Medeltida kyrkogårdar anses allmänt ha varit inhägnade, betade ängar, som även fungerade för profana ändamål. Gravarna utformades ofta som små kullar med träkors. Under andra hälften av 1800-talet omgestaltades ett stort antal kyrkogårdar i Skåne då de fick stramare planlösningar med gångar och kvarter och omgärdade gravplatser.

Arrie kyrkogård utvidgades mot öster och söder på 1860-talet. Efter det att den nya större kyrkan invigts 1890 behövde också kyrkogården mer plats. 1902 utvidgades med ett stort område mot öster. En väg delade gamla och nya delen av kyrkogården. En del av utvidgningen har inte tagits i anspråk.

Troligen på 1970-talet rationaliserades kyrkogården och mycket av buxbomen togs bort på den äldre delen.

Beskrivning

Kyrkogården har en speciell topografi med en lägsta punkt mellan gamla och nya delen och därifrån en backe upp åt båda hållen. Kyrkogården har flera olika avgränsningar, murar, smidesstaket samt häckar av avenbok och tuja. Fasaden på folkskolan i söder och kyrkstugan i väster ligger i kyrkogårdens gräns. En trädkrans av stora lindar finns kring den nya delen i öster. En bred singelgång, en före detta väg, delar nya och gamla delen. En likaså bred gång går söder om kyrkan genom både gamla och nya delen mot öster. Två ståtliga lindar markerar övergången från gamla till nya delen. Smidesgrindar finns vid huvudingången i väster samt i norr och söder vid gången mellan gamla och nya delen.

Från öster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Kyrkogården söder om kyrkan.

Skolhuset till vänster. Kyrkogården söder om kyrkan.

Flest gamla gravar finns söder om kyrkan. En del gravplatser är singelbelagda och är inramade av buxbom men flera står i gräs. Gravplatserna är oregelbundna och stora med flera stenar inom samma avgränsning. Här finns bland annat kalkstensvårdar från mitten av 1800-talet samt högresta obelisker och avbrutna kolonner i granit och diabas från sekelskiftet 1800/1900. Norr om kyrkan står gravstenarna mestadels i gräs. Här finns gjutna naturromantiska gravar som trädstammar och med bladkransar. Flera kyrkoherdar är begravda på norrsidan. Bland dem finns kyrkoherde Silander som var präst när kyrkan byggdes. Ett sorgligt öde är att tre av Silanders barn dog unga inom en vecka 1884. Kvinnliga titlar på gamla delen är mycket ovanligt men här vilar tvätterskan Bothilda Karlsson.

På den nya delen är gravarna omgivna av buxbom och singelbelagda. Ett kvarter har även rygghäckar av avenbok. Stenarna är låga och horisontella. Gravplatserna är jämnstora och regelbundna. Halva delen är grässådd utan gravar.

Flertalet begravda är lantbrukare men här finns även flera hantverkare som korgmakare och målarmästare. Samt titlar som riksdagsman, agronom och interaktionsdesigner.

Byggnader på kyrkogården

Kyrkstuga/förråd/ vaktmästeri är en vitputsad byggnad med tegeltak som ligger sydväst om kyrkan. Huset är ett före detta bårhus och kommunalrum byggt på 1870-talet och senare ombyggt. Dörrarna till bårhuset är lika de till kyrkan.

Kulturhistorisk karaktärisering för Arrie kyrkoanläggning

Kyrkan ligger i ett gammalt sockencentra med före detta prästgård och skola intill kyrkan. Den slingrande byvägen kantas av några gatehus och före detta gårdar, där någon är från tiden före enskiftet.

Kyrkogården karaktäriseras på gamla delen av sekelskiftesideal med högresta stenar som bör stå kvar på sina platser. Dock är buxbomen bara bitvis sparad och mycket är grässått vilket gör kyrkogården delvis splittrad. Trädkransen runt nya delen gör kyrkogården lummig. Nya delen är typiskt sydsåkansk med buxbomsinramade gravplatser med singel. Kyrkogårdens speciella topografi med sluttning upp och ner bidrar till upplevelsen.

Kyrkan från 1890 ersatte en medeltida kyrka. Salomon Sörensen ritade den nya kyrkan. Han ritade även de närbelägna kyrkorna i Mellan-Grevie och Östra Grevie. Arrie skiljer sig mycket ifrån dessa kyrkor. Kyrkan är byggd när nygotiken var den dominerande stilen med röda tegelkyrkor med maskinslaget tegel och hög tornspira. Församlingen önskade dock att den nya kyrkan skulle likna den gamla. Nygotiken blev i Arrie av skånsk modell med vitputsad kyrka med trappgavlar och blinderingar. Exteriören är välbevarad förutom att skiffertaket är utbytt till koppertak.

Kyrkorummet är mycket välbevarat sedan 1890. En stor del av inredningen ritades av kyrkans arkitekt Salomon Sörensen och inredningen har fortfarande kvar sin målning med ekådring. Bänkar, altaruppsats, skrank, altarring och orgelläktare är gjorda i en gemensam stil. Kyrkan har kvar sin planlösning utan den ofta förekommande inbyggnaden under orgelläktaren. Väggarna har fortfarande kvaderstensmålning. De

tidstypiska vackra mönstrade cementmosaikgolven finns kvar i hela kyrkan. Senare tillägg har tyvärr ingen högre kvalitet och bryter mot kyrkans övriga inredning. Dopaltaret och sockeln till pietá-skulpturen är tillverkade av spånskiva och bakgrunden till skulpturen är en målad vävtapet.

Från den gamla kyrkan finns de mycket rikt skulpterade predikstol och dopfunt som är gjorda med stor hantverksskicklighet. Tyvärr har de inte kvar sin ursprungliga bemålning utan är trärena.

Interiören är inte den vanliga nygotiska med öppna bänkar och altaruppsats med vimperger och fialer. Här är det istället slutna bänkar och trappgavlar den gemensamma nämnaren på både bänkar och altaruppsats. Trappgavlar som anknyter till exteriören. Färgsättningen med bevarad ekådring är typiskt nygotisk. Bänkarnas målade numrering finns kvar. Kyrkan har flera bevarade detaljer som är viktiga för autenciteten som tex hängarna i vapenhuset och handtag på vapenhusdörren till kyrkorummet.

Molanderorgeln är av stort musikaliskt värde och bör renoveras.

Kyrkan är känd från en komedi-serie på tv ”Halvägs till himlen”.

Att tänka på

- Kyrkorummet är ett välbevarat rum som bör värnas med ursprungliga golv och inredning från kyrkans tillkomstår med bevarad ekådringsmålning. Kyrkans predikstol och dopfunt från 1600-talet är rikt skulpterade och minner om den gamla kyrkan.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§. Kyrkotomten ligger inom av länsstyrelsen utsett kulturmiljöstråk, Landsvägen Malmö-Ystad. Kyrkotomten ligger inom reg. fornlämning L1989:679 som utgör bytomten enligt äldre lantmäterikartor. Fornlämningar skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund årsbok 1997

Byarna vid landsvägen, Ernst Frostin, 1982

Vård och underhållsplan för Arrie, Caroline Ranby, 2018

Arrie kyrkogård, vård- och underhållsplan, Barup & Edström arkitektkontor, 2017

Nygotiska kyrkor i Skåne. Utveckling i form, material och konstruktion 1840-1910.
Konsthögskolans arkitekturskola

Kyrkorivningar och kyrkobyggen i Skåne 1812- 1912, Siegrun Fernlund, 1982

Den medeltida träskulpturen i Skåne, Lena Liepe, 1995

Lunds stift Orgelinventering, Anders Johnsson, 2018-06-26

Övriga uppgifter

Denna rapport om Arrie kyrka, Skytts kontrakt, har upprättats av:
Kristina Simonsson, (rapportförfattare, inventering och foto)

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

Karl Johan Kember (granskning),

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

J AIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2019-04-17

Färdigställd rapport: 2019-11-25

Arrie - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk-tegel
Fasadmaterial:	puts
Fasadkulör:	vit
Takform:	Sadeltak
Taktäckningsmaterial:	Plåt-koppar-skivtäckning
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Absid-öster